DE BETEEKENIS DER MEETKUNDIGE AXIOMA'S.

REDE, UITGESPROKEN DOOR
Prof. Dr. W. BOOMSTRA
.. OP 1 JULI 1922 ..
.. IN DE AULA DER ..
TECHNISCHE HOOGESCHOOL
.. TE BANDOENG ..
TER GELEGENHEID VAN DEN
TWEEDEN VERJAARDAG DER
.. HOOGESCHOOL. ..

N.V. DRUKKERIJ MARS & v.h. KLITS BANDOENG

embaga Kebudajaan Indonesia

V-201.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

DE GRENSSTREKEN TUSSCHEN LOEWOE EN MAMOEDJOE IN CENTRAAL-CELEBES [1]).

(Met kaart N⁰. IV*).*

I. AARDRIJKSKUNDIGE BESCHRIJVING.

a. Ligging, grootte en grenzen. De grens tusschen Loewoe en Mamoedjoe is nog niet officieel vastgesteld; op de schetskaart is echter eene lijn aangegeven, welke volkomen in overeenstemming is met de bestaande bestuursverdeeling dezer landstreken. Zij is zooveel mogelijk getrokken langs natuurlijke grenzen.

1) Zooals in het Koloniaal Verslag van 1911 (kolom 47) is medegedeeld, werd in de laatste helft van het verslagjaar (1910) een aanvang gemaakt met eene stelselmatige verkenning, onder leiding van een stafofficier, van de weinig of in het geheel niet bekende streken van het gedeelte van Celebes dat tot de residentie Menado behoort, met het doel om „zoodoende onzen invloed ook in die streken voor goed te vestigen". Die verkenning geschiedde onder leiding van den kapitein van den generalen staf R. BOONSTRA VAN HEERDT en werd voortgezet tot Februari 1912. Door dien officier werden daarover uitvoerige verslagen ingediend en bovendien werden door hem de resultaten, verkregen op topographisch gebied, verzameld in eene zeer belangrijke Schetskaart van Midden-Celebes (echter doorloopende tot Bwool, in de afdeeling Gorontalo) op eene schaal 1 : 300 000.

In de jaren 1912 en 1913 werd eene dergelijke verkenning door den kapitein van den generalen staf L. WEBER gemaakt van de grensstreken tusschen de afdeelingen Loewoe en Mandar van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden. De hier gepubliceerde mededeelingen zijn ontleend aan de belangrijke Memorie welke den 4en April 1913 door dien officier over de door hem verkende streken is ingediend, welk stuk daartoe welwillend te onzer beschikking werd gesteld. Kaart IV werd vervaardigd naar de uitvoerige schetskaart, welke op eene schaal 1 : 100 000 door kapitein Weber van zijne vluchtige opneming werd samengesteld, doch eerst in Mei j.l. in ons bezit kwam.

Het was aanvankelijk ons voornemen om eene algemeene overzichtskaart van Midden-Celebes te publiceeren, samengesteld uit de gegevens van de kaarten van de kapiteins Van Heerdt en Weber en van die der opneming, verricht tijdens de tochten van den mijningenieur E. C. ABENDANON. Van dit voornemen is echter afgezien, omdat wel spoedig eene goede, nieuwe schetskaart van Midden-Celebes schaal 1 : 500 000 zal verschijnen van de Topographische Inrichting te Weltevreden, welke — blijkens het Jaarverslag van den Top. Dienst in Ned.-Indië over 1912, blz. 113 — reeds in 1912 met de bewerking van die kaart heeft aangevangen, en zeer zeker daarbij ook van diezelfde gegevens gebruik zal maken. *Red.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

De grootte van het grensgebied valt uit den aard der zaak moeilijk te bepalen. Bij de verkenning in Centraal-Celebes is dan ook minder rekening gehouden met de vraag wat wel, en wat niet tot dit gebied zou kunnen worden gerekend, als wel met de wenschelijkheid om in de eerste plaats een bruikbare schetskaart te vervaardigen waardoor aansluiting verkregen werd tusschen de schetskaart van den kapitein van den generalen staf R. Boonstra van Heerdt, van de afdeeling Midden-Celebes, en de kaarten vervaardigd door den topograaf, die in 1909 den geoloog E. C. Abendanon bij diens tochten vergezelde.

Het westelijk en noordelijk gedeelte van Mamoedjoe is niet in kaart gebracht; deze landstreken vallen trouwens geheel buiten het eigenlijke grensgebied. Alleen de verbindingen met de kust werden zooveel noodig opgenomen.

Ten slotte wordt opgemerkt, dat de bij deze memorie behoorende schetskaart verscheidene witte plekken vertoont. Dit was niet te vermijden, omdat vele landstreken in Centraal-Celebes nog geheel onbewoond en bij gemis van paden nagenoeg onbereikbaar zijn. Om die terreinen, welke grootendeels met oerwoud bedekt en zeer geaccidenteerd zijn, in schets te brengen, hadden vele boschpaden en uitzicht gevende toppen moeten worden opengekapt, hetgeen slechts had kunnen geschieden ten koste van zeer veel arbeid en daardoor zou blijken uiterst tijdroovend te zijn. De resultaten zouden, de geringe belangrijkheid van die landstreken in aanmerking genomen, daaraan niet geëvenredigd zijn geweest.

b. Algemeene gesteldheid des lands. Centraal-Celebes is een bergland in den volsten zin des woords; vlakten van eenige beteekenis worden nergens aangetroffen. Het buitengewoon geaccidenteerde karakter van deze landstreken blijkt wel het meest uit het feit, dat nergens in dit uitgestrekte gebied eene, zelfs voor kleine prauwen, bevaarbare rivier wordt aangetroffen. Alleen de Karama beneden Galoempang en een gedeelte van de daarin uitmondende Saloe Hao maken hierop in het droge seizoen eene uitzondering.

De hoogste verheffingen van den bodem zijn ongeveer in het midden des lands gelegen. Hier vinden wij o. a. de Beloan (3030 M.), de Kalando (2963 M.) en de Kamboeno (2950 M.). De twee laatstgenoemde toppen maken deel uit van de hoofdwaterscheiding welke Celebes van Zuid naar Noord doorloopt, en de oostelijke begrenzing vormt van de verschillende stroomgebieden welke naar de Straat van Makasser afwateren. Dat van de Karama wordt begrensd door de lijn Mamboeliling-Kalando-Kamboeno-Waloe Onggoe.

Het ten Oosten van de lijn Kamboeno-Waloe Onggoe afvloeiende

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

water wordt opgevangen door het stroomgebied van de Oewai Rampi, welke rivier verder stroomafwaarts Koro en later Lariang wordt genoemd. De Lariang stort zich, evenals de Karama, in de Straat van Makasser.

Ten Z. en Z. O. van de Kamboeno stroomen de Masamba, de Rongkong en de Lamassi, welke alle uitmonden in de Golf van Boni.

Op de Z. hellingen van de bergreeks Kalando—Mamboeliling ontspringen de Mamassa en de Masoepoe, welke rivieren zich later vereenigen met de Sadang. Deze waterrijke rivier heeft haar brongebied in het gebergte ten Noorden van Rante Pao. Ook de Sadang mondt uit in de Straat van Makasser.

Slechts een klein gedeelte van het binnenland is bewoond. De schaarsche bevolking houdt zich bij voorkeur nabij de vlakkere gedeelten op, die dan ook grootendeels voor bergsawah's en ladangs worden, of werden, benut. Dit neemt niet weg, dat tot diep in het gebergte ladangs of sporen daarvan worden aangetroffen.

Overigens is het gansche gebied bedekt met ongerepte wouden, welke het nauwkeurig onderzoek van deze landstreken nagenoeg onmogelijk, of althans zeer tijdroovend maken (zie vorige bladz.).

De bodem bestaat aan de oppervlakte grootendeels uit humus en klei [1]). Op vele plaatsen, waar het water de zachtere gedeelten heeft weggespoeld (voornamelijk op steile hellingen en spitse toppen), komt het gesteente te voorschijn. Dit laatste vertoont hier en daar zonderlinge en grillige vormen; b. v. bij den Sandapan (gelegen ten N. van het Karamagebied), die uit het O. en W. gemakkelijk herkenbaar is door zijn 3 suikerbroodvormige toppen. Door het wegspoelen der weekere bovenlagen zijn sommige bergkammen na verloop van eeuwen zoo smal geworden, dat er op enkele plaatsen soms nauwelijks ruimte gevonden wordt voor een pad. Aan weerszijden daarvan valt de helling steil in diepe ravijnen af; het begaan dezer bergpaden is dan ook niet overal zonder gevaar. Vooral de bergspitsen Sina Poetih en Sela Poetih vertoonen op hunne hellingen dergelijke scherpe kammen.

c. Rivieren. In het voorgaande werd reeds melding gemaakt van het karakter der rivieren van Centraal-Celebes. Het zijn alle, zonder uitzondering, echte bergstroomen, die hoe waterrijk sommige ook mogen zijn, zooals b. v. de Karama, de Oeroh en de Saloe Hao, door hun groot ver-

---

1) Met „klei" wordt hier bedoeld wat gewoonlijk een leek daaronder verstaat; vermoedelijk zou echter een geoloog de vele en verschillend gekleurde, weeke of taaie grondsoorten welke in Centraal-Celebes worden aangetroffen, niet onder deze algemeene benaming samenvatten. W.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

val absoluut ongeschikt zijn zelfs voor de gemakkelijkst te hanteeren prauwen.

Beneden Galoempang verkrijgt de Karama een kalmeren loop, en hoewel in den regentijd het vervoer meermalen gestremd is, vooral wanneer dit stroomopwaarts moet geschieden, bestaat op het traject Galoempang-Sempaga in den regel toch gelegenheid om het vervoer per prauw te doen plaats hebben. Men moet dan echter soms eenige dagen wachten tot de stroom wat verminderd is. De aanlegplaats van Galoempang bevindt zich niet te dier plaatse, doch bij Lepa[2], ongeveer drie kwartier gaans stroomafwaarts gelegen aan den linkeroever. Ook de zijrivier Saloe Hao, die bij Papangga in de Karama uitmondt, is in den regel bevaarbaar tot bij de monding der S. Kinatang.

Op de schetskaart zijn de voornaamste rivieren en beken aangegeven. In den drogen tijd kunnen als geregeld ondoorwaadbaar worden beschouwd:

de Karama (Betoewé), beneden Wono;
de Oeròh, beneden de samenvloeiing met de S. Oesin;
de Saloe Hao beneden Tiboe;
de Kaloekoe, beneden Kean.

Overigens zijn hieromtrent moeilijk gegevens te verstrekken; de doorwaadbare plaatsen bevinden zich gewoonlijk daar, waar zand- of grintbanken worden aangetroffen, en zijn dus meestal van tijdelijken aard. Zoo zijn de Sadang en de Masoepoe in den drogen tijd alleen dáár doorwaadbaar waar zich dergelijke banken gevormd hebben. Andere bergstroomen, b. v. de Baroepoe, zijn, hoewel soms weinig water bevattend, niet over te trekken, omdat zij ingesloten zijn door loodrechte oevers. Het veranderlijk karakter der rivierbeddingen maakt het in elk bijzonder geval raadzaam om zich door plaatselijk onderzoek vooraf van de doorwaadbaarheid te overtuigen.

d. Wegen en paden. Voor onze komst in deze streken was van een wegennet geen sprake; men bediende zich van voetpaden die dwars door het terrein voerden en door het gebruik langzamerhand min of meer begaanbaar waren geworden. Voorzoover zulke paden de kampongs onderling verbonden, bleven zij veelal bestaan. Andere echter leidden slechts naar ladangs en verdwenen dus weer, wanneer deze laatste verlaten werden. De meeste dezer bevolkingspaden zijn in den drogen tijd vrij goed bruikbaar, in de regenmaanden laten zij echter alles te wenschen over.

Door de zorg van het bestuur werden van lieverlede nieuwe wegen en paden aangelegd, ter breedte van $1\frac{1}{2}$—3, enkele zelfs van 5 Meter. Het zoeken van goede tracé's vereischte veel geduld en inspanning; me-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

nigmaal bleek pas later, dat reeds aangelegde paden door omlegging groote verbetering konden ondergaan.

Waar de heer E. C. Abendanon in het rapport over zijn geologisch onderzoek van Centraal-Celebes zijn leedwezen uitdrukt over alle moeite, tijd en geld besteed aan de drie wegen die in 1909 van Rante Pao naar Paloppo voerden, en daarbij verklaart dat men beter had gedaan om van den beginne af aan een deskundig ambtenaar hierheen te zenden om een goed tracé, — waar toekomst in zit, — vast te stellen, schijnt hij te hebben vergeten dat zoo vele oorden in de Buitenbezittingen in het zelfde geval verkeerden, en nog verkeeren, dat van de beschikbaarstelling van dergelijke ambtenaren geen sprake kon zijn. Bovendien kon gewoonlijk niet op de komst van een deskundige worden gewacht; zoodra een plaats in het binnenland blijvend werd bezet, — vele paden werden reeds in den tijd der militaire actie aangelegd of verbeterd, — diende in den regel het bestaande voetpad daarheen in orde te worden gebracht. De hieraan besteede moeite en kosten waren niet te ontgaan, — op den voorgrond stond de eisch dat er *zoo spoedig mogelijk* een bruikbare verbinding werd gemaakt. — Dat ook later bij het zoeken naar betere tracé's zelfs herhaaldelijk kon worden misgetast, is zeer begrijpelijk zoolang geen nauwkeurige terreinopname had plaats gehad. Daarvoor kon immers bijna nimmer over de noodige krachten worden beschikt.

Het onderhoud van wegen en bruggen laat over 't algemeen te wenschen over. Door de zware regens hebben de, langs steile hellingen voerende paden dikwijls veel te lijden en worden de, uit wildhout gebouwde bruggetjes soms in weinige oogenblikken weggespoeld; de dun gezaaide bevolking is niet steeds bij machte de geleden schade spoedig en afdoende te herstellen. Bovendien is de Toradja tamelijk onverschillig voor de nieuwe wegen en paden; hij gebruikt deze slechts dan, wanneer hem dit om bepaalde redenen gewenscht voorkomt. In den regel echter beweegt hij zich langs de oude paden, die wel veel lastiger, doch dikwijls korter zijn. Vele nieuwe wegen en paden zijn dan ook voornamelijk ten behoeve van ambtenaren en patrouilles aangelegd.

c. Kampongs. De aanhoudende roof- en sneltochten welke in vroeger jaren in geheel Centraal-Celebes voorkwamen en het land in een toestand van voortdurende onrust hielden, waren oorzaak dat de bevolking bij de keuze van hare nederzettingen voornamelijk rekening hield met de eischen der veiligheid. Veelal werden dus hooge, moeilijk bereikbare plaatsen gekozen, die gemakkelijk konden worden verdedigd. Als voorbeeld kunnen Wono, Amballong en vooral Baropa worden genoemd.

De oude kampongs komen, wat hunne ligging en omwalling betreft, vrij

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wel overeen met de hoeta's der Bataklanden; ook hier vindt men dus een aarden wal, soms zelfs een dubbele, met dichte bamboebegroeiing. De wal is echter veel lager dan die in de Bataklanden, en ontbreekt op vele plaatsen zelfs geheel. Ook de bamboepagger vertoont vele gapingen. Sedert de laatste jaren werd trouwens niets aan het onderhoud der omwalling gedaan; onze inmenging heeft deze verdedigingswerken geheel overbodig gemaakt.

Niet overal werd de kampong op een hoog punt aangelegd; Leboni en Teleboi (Rampi) zijn gelegen in de vlakte, te midden van sawah's en ladangs. De veiligheid werd hier slechts verzekerd door de beschreven omwalling.

Groote defensieve waarde mag aan deze wallen en paggers tegenover onze troepen niet worden toegekend. Niet alleen verkeeren zij meerendeels in slechten staat, doch bovendien kan in den regel van een hooger punt in de omgeving vuur in de kampong worden gebracht.

De bevolking is over 't geheel niet zeer krijgshaftig van aard; wanneer een roovende bende naderde, wachtte de kampongbevolking deze dikwijls niet af, doch verspreidde zich in het gebergte, waar men door ladangbouw in zijn onderhoud trachtte te voorzien. De moeilijk te bereiken ladanghuisjes beloofden den vijand geen rijkere buit, en dit weerhield hem de vluchtelingen te achterhalen. Zoo woonden tot voor korten tijd in het gebergte ten Zuiden van Rampi een vrij groot aantal menschen, die ladangs hadden aangelegd bij Rante Koi en Tokoedi. Zij waren vroeger in Rampi gevestigd, doch toen ongeveer 15 jaren geleden een bende Koelawiërs naderde, verlieten zij de vruchtbare vlakte van Rampi om een schuilplaats te zoeken in het gebergte. In den laatsten tijd keeren deze uitgewekenen weer naar de lagere streken terug.

Ook in het Rongkonggebied liggen verscheidene kampongs in de nabijheid der rivier; deze woonplaatsen missen zelfs eene omwalling. De bevolking schijnt reeds van oudsher het gezag van Loewoe te hebben erkend en van dit rijk de noodige bescherming te hebben genoten.

Wat de beschikking over goede cultuurgronden betreft, zijn uit den aard der zaak de hooggelegen kampongs bij die van de vlakte in het nadeel. De bevloeiing laat op de hoogere gedeelten soms te wenschen over en gaat daar met meer moeilijkheden gepaard. Dit is dan ook een der redenen geweest waarom in Mamoedjoe op last van het bestuur vele oude kampongs moesten worden verlaten; in de plaats hiervan werden langs de rivieren nieuwe, beter aangelegde woonplaatsen gebouwd, met een soort dorpsstraat in het midden. Terwijl in de oude vestigingen de huizen willekeurig door elkaar staan gebouwd, werden die der nieuwe kampongs regelmatig, op afzonderlijke erven geplaatst. Door dezen maat-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

regel ontstond tevens de gelegenheid om de verschillende woonplaatsen door een behoorlijk wegennet te verbinden, iets wat tusschen de oude kampongs, die op hooge punten waren gelegen, met veel meer bezwaren gepaard ging. Zoo zijn Poelio, Tararang, Kalombeng, Tegari, Boetoe en Taman vervangen door nieuwe vestigingen van gelijken naam. De inwoners van Kaliboe woonden vroeger te Boea, die van Limbong te Sebamba; ook de bevolking langs de Saloe Hao was vroeger in bergkampongs gevestigd. Vooral uit een oogpunt van hygiëne kan deze bestuursmaatregel niet genoeg worden gewaardeerd; de oude kampongs lieten in dat opzicht alles te wenschen over (zie bij „Gezondheidstoestand").

Met of zonder nieuwe woning zal echter de Toradja voorloopig wel blijven wat hij is, n. l. een in de hoogste mate onzindelijk individu. De nieuwe kampongs geven nu reeds blijken, vooral in den regentijd, dat na eenige jaren ook hier een algemeene vervuiling zal ingetreden zijn, indien daartegen niet met kracht wordt opgetreden.

f. Plantengroei. Reeds bij de beschrijving van de algemeene gesteldheid des lands werd medegedeeld dat het grootste gedeelte van Centraal-Celebes bedekt is met uitgestrekte bosschen. Het zijn voornamelijk de hoogst gelegen, zwaar geaccidenteerde bergstreken, die nog nimmer in cultuur werden gebracht, waar nog het ongerepte oerwoud wordt aangetroffen. Op vele plaatsen zijn ook de lagere hellingen met geboomte bedekt, doch in den regel valt gemakkelijk te bespeuren dat hier vroeger ladangs zijn geweest, die na afloop van jaren wederom met jonge opslag werden begroeid. De eigenlijke groote wildernis van het oerwoud heeft een geheel apart karakter, en is het werk van vele tientallen van jaren.

In de dalen, voorzoover deze bewoond zijn, heeft de bevolking het bosch grootendeels opgeruimd. Het vellen der boomen is, de dikte van vele woudreuzen in aanmerking nemende, een zwaar werk, doch de Toradja weet uitstekend met bijl en parang om te gaan, zoodat gewoonlijk na korten tijd in het bosch een groote open plek is gemaakt. De boomstammen worden niet opgeruimd, doch slechts van takken en loof ontdaan; van deze laatste worden stapels gemaakt, waarna het vuur de rest doet. De groote stammen worden aan vermolming prijs gegeven.

Een pas gekapt boschterrein vormt, zelfs nadat loof en takken zijn opgeruimd, door de groote massa dooreengeworpen stammen een belangrijke hindernis.

Geheel nieuwe ladangs worden slechts bij uitzondering aangelegd; in den regel doen oude na verloop van eenige jaren weer dienst. De begroeiing, bestaande uit alang[1] en struikgewas, wordt dan eenvoudig weggebrand. Zooals bekend is, ontneemt dit periodiek afbranden aan den

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

grond, vooral wanneer deze slechts met eene dunne humuslaag bedekt is, hare vruchtbaarheid, hetgeen ten gevolge heeft dat na verloop van langeren of korteren tijd — afhankelijk van de dikte der humuslaag, — op den eens zoo rijken bodem nog slechts alang[2] kan groeien. De bevolking ziet dit kwaad niet in, en kent het wellicht niet eens; evenals in de Bataklanden behoort dus ook op Celebes een streng verbod op het willekeurig wegbranden der begroeiing te staan. Vooral Mamoedjoe heeft in vele streken, voornamelijk in het Karama-gebied, door deze verkeerde gewoonte sterk geleden. In den drogen tijd, wanneer uitgestrekte hellingen en heuvelreeksen zijn kaal gebrand, biedt het landschap een treurigen aanblik; niet ten onrechte wordt het Karama-gebied door de bewoners van Sekko en Lemo „tanah lottong" d. i. „zwart land" genoemd.

g. Klimaat en moesons. In Centraal-Celebes, althans wat het in deze Memorie behandelde gedeelte betreft, gelden de maanden Juni tot en met April als de meest natte maanden. Omstreeks Mei en November vallen gewoonlijk de kenteringen. In 1912 waren de maanden November en December in Mamoedjoe betrekkelijk droog, ook in 't gebergte; deze periode vormde dus eene uitzondering op den regel, dat het in de bergstreken van dit land vrij wel dagelijks regent.

In het hooge gebergte kan het des nachts zeer koud zijn; temperaturen van 8°, zelfs van 2° Celsius werden gedurende de verkenningen in 1912 geconstateerd. De koude hangt overigens niet alleen af van de hoogte, doch ook van de meerdere of mindere beschutheid der plaats. Lemo Lewandi, Liemboeng (Rongkong), Lodang en vooral Baropa hebben een guur klimaat.

II. BEVOLKING.

Afkomst, stam- en klassenverdeeling. De stammen in het binnenland van Centraal-Celebes worden met den algemeenen naam van Toradja's aangeduid, d. w. z. „bergmenschen", welke benaming naar de gesteldheid van den bodem ten volle gewettigd is[1]). Dit bergvolk bewoont het gansche gebied van Centraal-Celebes met uitzondering van een deel der kuststreken.

---

1) Volgens de Sarasin's („Reisen in Celebes", Dl. I, pag. 198) beteekent de naam „menschen uit het binnenland". W.

In het werk „De Bare'e sprekende Toradja's van Midden-Celebes" van N. Adriani en Alb. C. Kruijt — dat schier terzelfder tijd van de indiening van deze Memorie is verschenen, doch aan kap. Weber tijdens het schrijven daarvan niet bekend is geweest — wordt medegedeeld, dat de naam Toradja (samengesteld uit *to* = „mensch" en *radja* of *adja* = Boeg. „boven") beteekent „bovenlander". *Red.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De afkomst der Toradja's is onbekend; zoowel hun uiterlijk voorkomen als de taal wijzen er op, dat zij tot het Maleisch-Polynesische ras behooren. Volgens de Sarasin's (Dl. I, pag. 199) zijn de Toradja's niet alleen verwant aan de Boegineezen, doch mag zelfs worden aangenomen, dat de laatstgenoemden van het Toradja-volk afstammen. Door menging met andere, zeevarende volken uit het W. deel der Archipel zou de Boegineesche kustbevolking zijn ontstaan. Zeker is het, dat nog heden een sterke vermenging van beide genoemde volken plaats heeft; zoo bestaat de Mohammedaansche bevolking van Masamba uit een mengsel van Toradja's en Boegineezen, en hebben hier, evenals in de gansche kuststreek, voortdurend huwelijken tusschen leden van beide volken plaats. Over het algemeen is het Boegineesche element bij die gemengde bevolking in de minderheid. Hetzelfde kan worden gezegd van de Mandharsche kustbevolking in Mamoedjoe.

Alvorens over te gaan tot eenige mededeelingen omtrent de in het grensgebied van Loewoe en Mamoedjoe bezochte stammen, wordt de aandacht gevestigd niet alleen op hun aller overeenstemming in uiterlijke eigenschappen, doch vooral ook op het taalverband. De verschillende dialecten, hoewel op vele plaatsen afwijkende in uitspraak of benamingen, hebben te veel overeenkomst om aan dit algemeen verband te mogen twijfelen. De tolk die steller dezes bij zijne verkenningen vergezelde, behoorde thuis te Masamba. Hij wist zich overal, tot in Mamoedjoe, gemakkelijk uit te drukken en kon de verschillende dialecten zonder veel moeite verstaan. Ook de taal van Rante Pao en Makalé komt in hoofdzaak overeen met die der Mamoedjoesche Toradja's.

Deze gelijkheid van taal op zulk een uitgestrekt gebied wijst er op dat alle hier bedoelde Toradja's tot eenzelfde volk behooren.

Wat de afstamming betreft, dient nog te worden opgemerkt dat daaromtrent allerlei legenden bestaan, volgens welke het Toradja-volk van hemelschen oorsprong zou zijn. Merkwaardig in dit opzicht is de overeenstemming van die oude verhalen, zoowel van de Toradja's van Mamoedjoe als die van Rante Pao. Hoe belangwekkend deze legenden ook mogen zijn, zoo kunnen daaruit geen positieve feiten worden afgeleid; waarheid en verdichting zijn te veel dooreengemengd, en bij gebrek aan een letterschrift berust alles op mondelinge overlevering. Dit neemt niet weg dat de Toradja nog veel waarde hecht aan die verhalen en er zijne conclusiën uit trekt, zooals bij de behandeling van allerlei zaken, vooral grensgeschillen, zoowel in Loewoe als Mamoedjoe gebleken is. De kennisneming van bedoelde legenden is derhalve voor de bestuursambtenaren van belang [1]).

1) Zie noot op volgende bladzijde.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In het bovenstaande werd gesproken over de „stammen" van Centraal-Celebes; dit geschiedde omdat de bevolking der verschillende landstreken zich als afzonderlijke onderdeelen van het Toradja-volk beschouwt. Toch is die stamindeeling niet te motiveeren, omdat daarvoor de noodige gegevens met betrekking tot de afstamming ontbreken. Veeleer is zij te beschouwen als een uitvloeisel der van oudsher bestaande algemeene verdeeldheid en het bestaan van vele kleine, geheel zelfstandige politieke eenheden. Hieraan is het toe te schrijven dat de stamnaam in den regel slechts wordt bepaald naar de woonplaats, en spreekt men b.v. van To Sekko, To Lemo, To Galoempang en To Malolo. Een wezenlijk stamonderscheid valt, althans voor den leek, moeilijk te ontdekken; daarvoor is de overeenstemming in velerlei opzicht te groot.

Een uizondering zou slechts kunnen worden gemaakt ten aanzien van de bewoners van Leboni en Rampi, die in kleeding, taal en gebruiken eenigszins anders zijn dan de bewoners van Sekko, Lemo en het Rong-

---

1) In het vroeger reeds aangehaalde werk van Adriani en Kruijt worden eenige van deze legendes medegedeeld.

Door kap. T. H. L. Gerth van Wijk, gewezen civ. gezaghebber van Rante Pao, wordt in een opstel „Onder de Toradja's van Rante Pao" nog het volgende afstammingsverhaal verteld, dat door kap. Weber bij zijne Memorie is gevoegd.

„Nadat door den Poeang Matoewa (den voornaamsten God) de aarde geschapen was, volgde de schepping van een tweeslachtig wezen, Saoeng di Baroeng. Hieruit kwam voort Datoe Loetoe, de eerste man. Deze Datoe Loetoe trad in 't huwelijk met Datoe Atin, dochter van den hemelvorst Pong Boea, die weer geboren was uit de ontmoeting van hemel en aarde. Uit het huwelijk van Datoe Loetoe en Datoe Atin sproten 7 zonen voort, die echter den hemel bleven bewonen. Een kleinzoon van Datoe Loetoe, Menoeroen di Langi, vestigde zich op 't eiland Pongko, ergens heel ver weg in zee gelegen. Hier trad hij in 't huwelijk met Maringi di Likoe, geboren uit haar moeder Masapi (een zeenimf) en de zee. Uit het huwelijk van Menoeroen di Langi sproten weer 7 zonen voort. Daar op 't eiland Pongko geen vrouwen waren, begaven deze zeven kinderen zich naar het bosch en sneden zich een houten beeld, waarmede zij in 't huwelijk traden. Uit elk huwelijk sproten 7 zonen voort. Op 't eiland Pongko waren niet genoeg sawah's en karbouwen en gingen dus deze 49 kinderen op reis en kwamen na lange omzwervingen eindelijk in Rante Kaloea terecht. Deze kampong bestaat nog en wordt als de bakermat der bevolking van de onderafdeeling Rante Pao beschouwd.

Een achterkleinzoon van Menoeroen di Langi, Mindilalangan, trad in 't huwelijk met Tonglosoegi. Hun zoon Palioeran vestigde zich op den Boentoe Napo in Dendé, van waaruit de noordelijke landschappen bevolkt werden. Palioeran trad in 't huwelijk met Kiding Langi, dochter van den hemelvorst Imba Taoe. Imba en zijne dochter hadden zich op den Seséan gevestigd na langs een regenboog de aarde te hebben bereikt. Nemen dus de N. landschappen (Bala, Pali, Bitoewang, Panggala, Koera, Sissing, Piongan en Dendé) Palioeran als stamvader aan, voor de overige landschappen: Rante Pao, Sadang, Baloesoe, Nanggala, Tondon, Boentao, Rante Boea, Madandan en Oeloe Saloe, is Malisanda, een oom van Palioeran, de stamvader."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kong-gebied. Zij worden door de bevolking van Masamba gerekend tot de zoogenaamde To Baalee (of Baaree), evenals de bewoners van Bada en eenige andere meer noordelijk gelegen landstreken. Een der voornaamste verschillen tusschen de To Baalee en de overige bevolking van Loewoe en Mamoedjoe bestaat in het „mraego"-gebruik; dit zijn dansfeesten met dikwijls godsdienstige beteekenis, die in het verkende gebied van Loewoe en Mamoedjoe nergens anders dan in Rampi en Leboni werden aangetroffen. (Zie hierover nader blz. 489).

De bevolking van Mambié is grootendeels tot den Islam overgegaan en heeft daarbij, als vrij wel eenige consequentie, het gebruik van varkensvleesch afgezworen. Overigens bestaan tusschen deze lieden en het overige Toradja-volk geen verschillen van eenige beteekenis. Van een afzonderlijken stam kan ook hier dus geen sprake zijn.

Algemeen vindt men bij de Toradja-bevolking van Loewoe en Mamoedjoe twee standen, n. l. die der hoofden of „anak² tomakaka", en die van den gewonen man, den „to réngé". Nog heden worden slechts uit de eerstgenoemde klasse de landschaps- en kamponghoofden verkozen. Ook de „tobaroe's", een soort geestelijken bij de Toradja's van Mamoedjoe, behooren slechts tot de anak² tomakaka.

Vóór de vestiging van ons gezag bestond nog een derde stand, n. l. die der slaven en pandelingen. Zij kwamen overal in de binnenlanden zoowel als in de kuststreken voor, uitgezonderd in Sekko waar pandelingen (to sandang) schaarsch, doch slaven (to kaoenan) nimmer werden aangetroffen; zoo luidt althans de uitdrukkelijke verklaring der hoofden. Ook in Mamoedjoe, althans in de binnenlanden, schijnt de slavenstand geen talrijke vertegenwoordigers te hebben geteld. Al is nu de slavernij afgeschaft, zoo doet zich de nawerking van die vroegere instelling nog wel gevoelen; naar het schijnt wordt hier en daar nog wel degelijk rekening gehouden met het feit dat iemand vroeger „to kaoenan" is geweest. Bij huwelijken werd hierop, o. a. in de onderafdeeling Rante Pao gelet.

Karakter [1]). De Toradja maakt in den regel op den Europeaan een

---

1) Hoewel in het reeds genoemde standaardwerk der heeren Adriani en Kruijt zeer uitvoerig over dit en volgende onderwerpen wordt geschreven, is deze korte beschrijving hier ook overgenomen, omdat ze als aanvulling van hunne mededeelingen kan dienen, en bovendien de in deze Memorie besproken stammen gevestigd zijn buiten het gebied der Toradja's, dat door genoemde schrijvers in hun werk wordt behandeld.

Kortheidshalve is door ons niet overal naar den inhoud van dit werk verwezen.

Red.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vrij gunstigen indruk; door zijn kinderlijke natuur en gemakkelijke toenadering tot den blanke onderscheidt hij zich van de meeste andere Indische volken, Daarbij is hij in den regel goedig van aard en licht tot vroolijkheid geneigd. Dapper is de Toradja geenszins, en niet licht gaat hij tot een openlijken aanval over; hij erkent gaarne zijne vreesachtigheid, zoodat het dan ook niet in hem schijnt op te komen om persoonlijken moed als een deugd te beschouwen.

Als alle natuurvolken is de Toradja wreed van aard; het gebruik van menschenoffers bij godsdienstige plechtigheden was tot voor korten tijd, hoewel weinig voorkomend, toch algemeen; weerzinwekkend was daarbij de wijze waarop gevangenen werden ter dood gebracht (Sarasin's, Dl. II, pag. 113 en 114).

Uiterlijk voorkomen. De Toradja onderscheidt zich van de Boegineesche kustbevolking door een krachtiger, tevens groveren lichaamsbouw. Als echte bergbewoner beschikt hij over goed ontwikkelde beenspieren. In lengte overtreft hij den gemiddelden Javaan.

De kleeding van den man bestaat uit een lendendoek, waarmede hij de schaamdeelen bedekt, en een sarong, welke op de meest verschillende wijzen wordt gedragen. Deze twee stukken komen bij alle Toradja's voor. Daarnaast worden, voornamelijk in Mamoedjoe en het Rongkonggebied, ook korte broekjes gedragen. Als hoofdbedekking vindt men, behalve in Rante Pao waar de mannen een koord om het hoofd winden, algemeen de hoofddoek, welke in Rampi en Sekko soms vervangen wordt door een ruwe muts van biezen. Merkwaardig is het matje, dat de mannelijke bevolking van Rampi, Sekko, Lemo en het Karama-gebied soms over het zitvlak draagt; dit kleedingstuk is van biezen of van een dierenhuid vervaardigd. Aldus uitgerust, draagt men zijn zetel met zich mede.

Met uitzondering van Rante Pao, wordt in geheel Centraal-Celebes door de mannen steeds de parang gedragen. Dit voorwerp is behalve een wapen, tevens een onmisbaar werktuig bij verschillende bezigheden, en bepaald onontbeerlijk in het oerwoud. De Toradja weet zich hiervan bijzonder handig te bedienen. In den regel wordt de parang aan de linkerzijde door den lendendoek gestoken, en in bijna horizontalen stand gedragen. Aangezien zij gewoonlijk als werktuig wordt gebezigd, is de parang in den regel van zeer eenvoudig maaksel. Alleen de hoofden bezitten versierde parangs, welke voorzien zijn van gouden of zilveren beslag en soms behangen zijn met een franje van menschenhaar.

Tot de kleeding van den man moet nog worden gerekend het zakje met sirihbenoodigdheden, dat hij steeds medevoert. In het Karama-gebied en in Rante Pao zijn die zakjes soms zeer smaakvol versierd. Wanneer

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de Toradja op reis gaat, draagt hij in den regel gereedschap bij zich om vuur te maken; dit geschiedt met vuurslag en tonder.

Het gewaad der vrouwen bestaat in Rampi en Leboni, en gedeeltelijk ook in Sekko, uit baadjes en rokken in vorm en kleur overeenkomende met die van de vrouwen in Bada (zie Sarasin's, Dl. II, pag. 106 en 107). Ook de gekleurde hoofdbanden afkomstig uit laatstgenoemd landschap worden hier gedragen. Overigens is de Toradja-vrouw in geheel Loewoe en Mamoedjoe hoogst eenvoudig gekleed. Het baadje en de sarong zijn van een vuil witte, soms ook zwarte kleur, en strekken niet bijzonder om het uiterlijk voorkomen te bevorderen. De kleeding wordt nimmer gewasschen; dit is vermoedelijk een gevolg van de omstandigheid dat ook de vroeger gebruikelijke foeja (boombast)-kleeding nimmer mocht worden gewasschen; deze stof is daar niet tegen bestand. Als versiering dienen hoofdzakelijk de geel koperen ringen die soms in grooten getale om polsen en onderbeen zijn aangebracht; ook tooien vrouwen en meisjes zich soms met armbanden van kima, een witte kalkachtige stof, die van de kust afkomstig schijnt te zijn.

In sommige landstreken, b. v. Sekko en Binoeang, werd bij de vrouwen een zwarte tatoeëering op armen of onderbeenen aangetroffen; genoemde lichaamsdeelen worden daarmede geheel bedekt. De aangebrachte figuren waren tamelijk ingewikkeld en niet onverdienstelijk geteekend.

Godsdienst. Met uitzondering van eenige kleine gedeelten, waar zich de invloed der kustbewoners overwegend doet gevoelen, is de gansche bevolking van Loewoe en Mamoedjoe nog heidensch. De Islam maakt in deze streken geea propaganda; doch zelfs al ware dit het geval, dan zou met recht mogen worden betwijfeld of deze zou slagen. De Toradja is bijzonder gesteld op zijne varkens en de verachting van den Mohammedaan voor den onreinen, varkensvleesch etenden Toradja wordt door den laatstgenoemde met geheel dezelfde gevoelens beantwoord. Dat de bewoner der koude bergstreken, gewend aan het gebruik van dierlijk vet, daar noode afstand van zou doen, is licht te begrijpen.

Van de niet bepaald tot het kustgebied behoorende landstreken zijn slechts Masamba, eenige kampongs van het Beneden-Rongkong-gebied (b. v. Parara) en het landschap Mambië, in Mamoedjoe, tot den Islam overgegaan. De bevolking dezer streken kenmerkt zich echter volstrekt niet door eene ijverige vervulling van hare godsdienstige plichten. In Mambië bestaat het verschil met de heidensche Toradja's bijna uitsluitend in de opvolging van het verbod van varkensvleesch; de Mambiërs hebben dan ook deze dieren van de hand gedaan. Overigens schijnen de godsdienstige begrippen nagenoeg dezelfde te zijn gebleven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het Christendom heeft zijne intrede nog niet gedaan onder de Toradja's van Loewoe en Mamoedjoe. Naar het schijnt, zullen eerlang zendingsposten in Makalé en Rante Pao worden gesticht.

Volgens de godsdienstige begrippen der heidensche bevolking is de geheele natuur bezield; alle waarneembare en tastbare dingen bezitten hunne bijzondere beteekenis als afzonderlijke, bezielde voorwerpen, waarvan onder bepaalde omstandigheden een zekere invloed op de omgeving kan worden verwacht. Ook de zielen van afgestorvenen nemen bij verschillende plechtigheden een belangrijke plaats in, met name bij de doodenfeesten en alles wat daarmede in verband staat. De Toradja gelooft aan een voortbestaan hiernamaals.

Het is niet duidelijk òf de bedoelde geestenwereld in zijn geheel „dewata" wordt genoemd, of wel naast die wereld nog een afzonderlijk opperste wezen als godheid wordt erkend. Zeker is het dat de Toradja bij al zijne godsdienstige gebruiken en plechtigheden zich wendt tot „Dewata", hiermede bedoelende de hoogere macht die in het onderhavige geval een zekere rol zal vervullen, of van wien zulks zou kunnen worden verwacht [1]). Algemeen is in Centraal-Celebes het gebruik om den zegen van Dewata af te smeeken wanneer eene daad van bijzondere beteekenis zal worden verricht. Het aanleggen van eene nieuwe ladang, de bewerking van den grond, het bouwen van een huis, het ondernemen van een reis, enz., dat alles vereischt het aanroepen van Dewata met gelijktijdige aanbieding van het gebruikelijke offer.

In Rampi en Leboni worden „lobo's" aangetroffen; dit zijn gebouwen, die men de kerk der bevolking zou kunnen noemen, omdat hier de plaats is, waar de godheid wordt vereerd en haar de verschuldigde offers worden aangeboden. De lobo is van grootere afmetingen dan de andere huizen en anders ingericht (zie Sarasin's, Dl. II, pag. 122 e. v.); hierbij dient te worden opgemerkt dat de grootsche indruk, welke genoemde schrijvers van deze lobo — te Loboni — verkregen, moeilijk kan worden gedeeld; van eene „besondere Mächtigkeit" is geen sprake. Tot voor weinige jaren werden in de lobo's menschen geofferd. Bij een onderzoek daaromtrent in 1912 werd echter nadrukkelijk verklaard dat dergelijke offers steeds tot de zeldzaamheden hebben behoord, en dat dit gebruik thans voor goed is verdwenen.

Terwijl de bevolking van Leboni en Rampi tot de To Baalee gerekend wordt (zie boven), worden de heidenen van het Rongkong-gebied, Sekko en Lemo eenvoudig To Kapirre (kafirs) genoemd. In de godsdienstige gebruiken dezer lieden schijnen eenige bijzonderheden voor te

---

1) In Rampi wordt de Dewata „Lamoa" genoemd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

komen, welke aanleiding gaven deze groep als een afzonderlijk deel te beschouwen. De geesten van afgestorvenen (anitoe) worden hier niet vereerd; evenmin worden gezamenlijke offerfeesten gehouden, om algemeen heerschende ziekten te bezweren, zooals dit bij de To Baalee plaats heeft in de lobo.

Het meergenoemde „mraego" komt, voor zoover het hier behandelde gebied betreft, alleen in Rampi en Leboni voor; (zie blz. 485). Deze dansfeesten van meestal godsdienstige beteekenis of oorsprong, zijn in de meer noordelijk gelegen landstreken van de onderafdeeling Paloe algemeen, ook wanneer geen andere bedoeling voorzit als het vieren van een vroolijk feest. In het Verslag der verkenningen van den kapitein bij den generalen staf R. Boonstra van Heerdt in 1910 en 1911 vindt men hiervan de volgende beschrijving [1]).

„In feestdos gekleed, verschijnen de jonkers en jonkvrouwen op de *mraego*-feesten, die des avonds na het invallen van de duisternis een aanvang nemen. Reeds in de schemeruren weerklinkt op zoo'n mraego-nacht (en die zijn er vele) de gebruikelijke roep der jongelingen als eene invitatie door het dal, en langzamerhand vereenigt men zich op de plaats, waar het feest zal voortduren, totdat de morgenzon oprijst boven den berg, die de vallei begrenst.

Op hun mooist aangekleed, komen de feestgenooten te zamen; de meisjes (want getrouwde vrouwen mogen er niet meer aan deelnemen) in bonte, schitterende baadjes, met kleurige banden om het hoofd; het haar netjes verzorgd, versierd met den vlinderstrik; de welriekende ruiker vernieuwd, de reticule voorzien van voldoenden voorraad; de jongelieden en mannen (want getrouwde mannen nemen soms ook deel; ik zag zelfs grijsaards, maar vroolijke snaken, die groote hilariteit wisten te veroorzaken, meedoen) met naakt bovenlijf, waartegen de snoeren bonte kralen scherp afsteken, de hoofddoek met een coquette punt, de sarong zwierig om den schouder, het groote staatsiezwaard met breede sleepplaat aan de schede op zij.

De meisjes scharen zich twee aan twee gearmd in een kring, die voltooid wordt door de mannen, die met kleine glijdende passen achter elkander loopen, de linkerhand op den rechterschouder van den voorman. Eén of twee der meisjes, die als voorzangster optreden, heffen een eentonig klagend gezang aan met vele neusgeluiden, als komende uit een doedelzak. Na elken „satz" valt de jongelingschap in, met steeds den-

---

1) Deze beschrijving komt niet voor in de Memorie aan welke dit artikel is ontleend, maar werd door ons overgenomen uit het hier bedoeld verslag van den kapitein Boonstra van Heerdt. *Red.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zich in den regel in een boschje nabij de kampong. De graven dragen geen bijzondere kenteekenen van hout of steen; slechts eene kleine verhevenheid van den bodem, welke na verloop van eenigen tijd verdwijnt, wijst de plek aan waar iemand begraven ligt. Alleen de lijken van hoofden en gegoeden worden in doodkisten (uitgeholde stammen) begraven.

In de Karama-streek zijn de begrafenisgebruiken eenigszins omslachtiger, vooral wanneer de overledene een voornaam hoofd was.

Taal. In het vorenstaande (zie blz. 483) werd reeds aangeteekend dat de taal der Toradja's in Loewoe en Mamoedjoe, hoewel hier en daar de benamingen en de uitspraak verschillen, zeer veel punten van overeenkomst vertoont. Eene woordenlijst als bijlage gevoegd bij de Militaire Memorie van de onderafdeeling Makalé, welke landstreek zelfs niet tot het grensgebied mag worden gerekend, kon zeer goed dienst doen in het op grooten afstand daarvan verwijderde Karama-gebied. Ongetwijfeld moet dan ook worden aangenomen dat in het geheele hier beschreven gebied van Centraal-Celebes één algemeene Toradja-taal wordt gesproken, waarnaast evenwel het bestaan van eenige dialecten niet mag worden ontkend.

Een letterschrift is in deze landen onbekend; dit valt ten zeerste te betreuren, omdat het voornamelijk hieraan moet worden toegeschreven dat van de geschiedenis der Toradja's zoo weinig meer bekend is.

Betrekkelijk weinig Toradja's spreken Boegineesch of Maleisch; tolken voor het Toradja'sch zijn evenwel in de kuststreek steeds voldoende verkrijgbaar.

Bewapening en vechtwijze. Dat in Centraal-Celebes zoo weinig vuurwapens werden aangetroffen, moet worden verklaard uit de omstandigheid, dat deze slechts van de kustbevolking konden worden verkregen. Deze laatste kocht allerlei soorten geweren en munitie tegen ongehoorde prijzen van vreemde handelaren, die met hunne zeilschepen van Singapore kwamen om ruilhandel te drijven. Ook de munitie werd van deze handelaren verkregen; als deze verbruikt was, gelukte het soms aan enkele bekwame smeden om nieuwe hulzen te vervaardigen, doch deze waren van slechte kwaliteit en gaven dikwijls aanleiding tot ongelukken. De kustbevolking had overigens een krachtige reden om hare duur gekochte geweren niet dan bij hooge uitzondering aan de Toradja's van het binnenland af te staan; juist door die vuurwapens kon zij haar overwicht in die streken handhaven.

De Toradja bezat dan ook in den regel niets anders dan zijn lans en parang. Een eenvoudig houten of lederen schild verschafte hem eenige

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dekking; tot hoofdbescherming werd soms gebruik gemaakt van sterke, uit rotan gevlochten helmhoeden, welke aan de bovenzijde waren voorzien van witte, steenen schijven; deze laatste dienden zoowel tot het breken van een slag, als tot versiering.

Het ligt voor de hand, dat de bevolking van het binnenland, om zich tegen de kustbewoners te beschermen, haar kracht zocht in het defensief, en daartoe niet alleen zich op weinig genaakbare punten vestigde, doch deze bovendien zoodanig inrichtte dat zij daarin moeilijk kon worden verrast. De oude kampongs zijn meerendeels op hooge punten gelegen en door steil opgezette, dicht met bamboe begroeide, wallen omgeven, waarin slechts zeer weinige en nauwe toegangen worden aangetroffen.

Al deze rotsstellingen waren door den vijand meesterlijk gekozen, en kenmerkten zich door hunne ligging op uiterst moeilijk bereikbare ruggen en toppen. De nadering kon slechts langs smalle, in den regel goed bestreken, bergpaden geschieden; de wallen waren verscheidene meters hoog en steil opgezet, zoodat van stormladders moest worden gebruik gemaakt. In sommige gevallen bleken deze nog te kort. De wal was aan boven- en buitenzijde voorzien van palissaden en randjoe's, terwijl de nadering bovendien belemmerd werd door wolfskuilen. Op de steile hellingen stonden de aanvallers voortdurend bloot aan rolsteenen, die in groote hoeveelheid door den vijand omlaag werden geworpen, en waartegen men zich in vele gevallen onmogelijk kon dekken. De nadering tot den eigenlijken wal was daardoor uiterst vermoeiend en duurde soms uren. In de borstwering waren schietkokers aangebracht, welke echter bij de noodige omzichtigheid konden worden vermeden. De vijand wierp, zoodra de onzen tot den wal waren genaderd, met lansen, steenen, puntige bamboes en lombokwater. Na eenige dynamietbommen in de stelling te hebben geworpen, werd daarop de stormaanval gedaan, waarbij de vijand niet lang stand hield, en er dikwijls in slaagde om de stelling aan de tegenovergestelde zijde te verlaten.

Woningen en gebouwen. Bij de beschrijving der kampongs werd reeds opgemerkt, dat vóór de vestiging van ons gezag de Toradja bij de keuze zijner woonplaats in de eerste plaats lette op veiligheid. Deze overweging gold evenzeer bij den bouw en de inrichting van zijn huis. De groote huizen van het oude type, zooals wij nog aantreffen in Sekko, Lemo en in verscheidene Mamoedjoesche kampongs, geven dit beginsel duidelijk weer. De vloer rust op vele massieve, meer dan manshooge palen en stijlen, welke niet licht zijn weg te nemen of te vernielen. Evenzoo zijn de vloer en de wanden van het huis vervaardigd van dikke houten platen, terwijl het dak met meerdere lagen van sirappen of bam-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

boe is ingedekt, zoodat het niet licht kan vuur vatten. De toegangen zijn klein en gewoonlijk weinig in aantal. Zulk een huis, dat daarenboven door vele weerbare mannen met hunne gezinnen werd bewoond, kon, rekening houdende met de inheemsche bewapening, als een sterk en gemakkelijk te verdedigen blokhuis worden beschouwd. In Dl. II, pag. 83 van het werk der neven Sarasin, komt eene afbeelding voor van een huis in Oentoe — onderafdeeling Paloe —; deze plaat geeft een vrij juist beeld van den bouw der bovenbeschreven oude Toradja-woningen; alleen met dit verschil, dat de laatstbedoelde veel langer zijn en voor zoover gelegen in Rampi, Sekko, Lemo en het Boven-Karama-gebied, niet met alang[2] of bladeren, doch met hout of bamboe worden ingedekt.

De inwendige inrichting van het huis is in de verschillende landstreken niet dezelfde; ook de grootte varieert sterk. Zoo zijn die van Leboni, Rampi, Sekko en het Rongkong-gebied gemiddeld niet langer dan 10 M., terwijl in Lemo en het Karama-gebied nog veel grootere gebouwen worden aangetroffen, waarin meer dan 100 menschen wonen. De vrij talrijke bevolkingen van b. v. Baropa (Lemo) en Malolo (Karama-gebied) huizen in slechts weinige, doch zeer groote woningen van ± 20 M. lengte.

Over het inwendige der huizen valt niet veel goeds te zeggen. De binnenruimte is bijna geheel verdeeld in talrijke hokjes en gangen, die nog grootendeels zijn opgevuld met allerlei huiselijke artikelen, gereedschap, brandhout en rommel. Alleen een Toradja vindt hier plaats om te slapen. De vreemdeling die hier binnentreedt, kan soms bijna onpasselijk worden van den vunzigen stank die er heerscht. Het is een raadsel hoe de Toradja gezond kan blijven. Hierbij moet nog werden opgemerkt dat alles vol ongedierte zit, zoodat ook b. v. het gebruik van planken of matten uit een bewoond huis voor een bivak ten sterkste moet worden ontraden. Ten slotte dient niet te worden vergeten te vermelden, dat de ruimte onder het huis veelal voor stal wordt gebruikt en tevens privaat is. De opruiming van het vuil wordt aan varkens, honden en kippen overgelaten.

Het valt niet te verwonderen, dat het geheel een bijzonder weerzinwekkenden indruk maakt. In dit opzicht spanden Baropa en Oeko de kroon; de geheele binnenruimte dezer kampongs wemelt van varkens, kinderen, honden en kippen, en overal ligt het vuil willekeurig weggeworpen. Bij nadering van patrouilles of ambtenaren wordt geveegd, en in den drogen tijd gelukt het dan werkelijk de omgeving der huizen begaanbaar te maken. In den regentijd echter moet de toestand in die kampongs verschrikkelijk zijn.

Met opzet is over dezen meer dan treurigen toestand eenigszins uitge-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wijd, omdat hierin voor een groot deel de oorzaak moet worden gezocht van de maar al te dikwijls heerschende ziekten; waarover later.

In de kampongs worden steeds een vrij groot aantal voorraadschuren gevonden, waarin de opbrengst van den oogst wordt bewaard; het zijn gebouwtjes op ± 2 M. hooge, in den regel zeer glad geschaafde, ronde palen. De wanden en het dak zijn volkomen dicht en worden goed onderhouden. In een der geveltjes bevindt zich de zeer kleine deur, welke van een stevige sluiting is voorzien. Om aan ratten en muizen het binnenklimmen te beletten, zijn niet alleen de stijlen zoo glad mogelijk gemaakt, doch is bovendien in sommige streken (Rampi en Leboni) tusschen elken stijl en den vloer een groote platte houten schijf aangebracht. In Sekko en Lemo vindt men ook voorraadschuren, bestaande uit afdaken, waaronder 2 à 3 groote, cylindervormige manden staan; deze cylinders zijn van sesak vervaardigd, en kunnen volkomen worden gesloten. De breedte en hoogte bedragen in den regel respectievelijk 1.8 en 2 M.

Over de lobo's, voorkomende in Leboni en Rampi werd reeds vroeger het noodige opgemerkt.

Vermelding verdienen nog de versieringen, welke aan de lobo's en aan de huizen van welgestelden zijn aangebracht. Zij bestaan uit niet onverdienstelijk houtsnijwerk, waaruit duidelijk blijkt dat de Toradja oog heeft voor mooie lijnen. Zoo is b. v. de trap, welke tot de woning toegang geeft, dikwijls rijk versierd met keurig gesneden ornamenten. (Zie Sarasin's, Dl. II, pag. 113; de hier afgebeelde trap geeft slechts een gering denkbeeld van de vaardigheid der Toradja's; in Sekko en Lemo wordt mooier werk aangetroffen). Een veel aan stijlen en zijwanden voorkomend motief is de karbouwen kop; in de bovengenoemde lobo's werden voorts afbeeldingen van hagedissen gevonden; ook waren hier en daar en relief vrouwenborsten aangebracht [1]).

Het bewijs, dat de Toradja gevoel heeft voor lijn en kleur wordt op nog overtuigender wijze geleverd door de prachtige bruggen in Rante Pao en Makalé, welker gevels en wanden overdekt zijn met sierlijk en smaakvol gekleurd snijwerk. Dit werk herinnert aan de versiering der huizen in de Padangsche Bovenlanden.

Ten slotte moet nog melding worden gemaakt van de in vele kampongs voorkomende smidse. Deze is wel is waar zeer primitief, doch de Toradja weet er zich mede te behelpen. Het aambeeld is, voor de ruwe

---

1) Het is opmerkelijk dat het hagedismotief bij meerdere primitieve of half-beschaafde volken in den Archipel wordt gevonden, b. v. in de Bataklanden, op Nias en bij Papoea's in Zuid Nieuw-Guinea. Ook de en relief uitgesneden vrouwenborsten komen aan de huizen der Bataks dikwijls voor, b. v. in Noord-Habinsaran.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bewerking, een groote kei, voor de fijnere bewerking een klompje ijzer van zeer bescheiden afmeting. Ook het gereedschap is gebrekkig. Toch vervaardigt de Toradja-smid de noodige parangs en landbouw-gereedschappen, zij het dan ook dat het fabrikaat niet uitmunt door soliditeit; het ijzer is in den regel zeer week.

Behalve zijne woning — of gedeelte daarvan — bezit de Toradja meestal nog een huisje op de ladang, of nabij zijn sawah. De vlakten van Wono en Rampi zijn met dergelijke huisjes als bezaaid. Hoewel klein en van zeer tijdelijk materiaal gebouwd, dienen deze hutten dikwijls geruimen tijd tot verblijf van het geheele gezin. Ook bij de ladangs op de berghellingen bouwt men zulke woningen; soms krijgen deze van lieverlede een meer permanent karakter, en ontstaat aldus eene nieuwe nederzetting.

Middelen van bestaan. Landbouw. De Toradja is in de eerste plaats landbouwer; andere bedrijven nemen voor zijn levensonderhoud een zeer ondergeschikte plaats in. Toch staat de landbouw niet op een hoogen trap; de vroeger algemeen heerschende onveiligheid oefende een zeer ongunstigen invloed uit op de rustige ontginning van den grond, en menigmaal was de bevolking genoodzaakt te vluchten om zich in het gebergte een schuilplaats te verschaffen. Hier zag men zich dan verplicht om ladangs aan te leggen op plaatsen, die daarvoor anders nimmer zouden zijn gekozen. De ladangbouw staat om deze redenen bovenaan; deze cultuur beloofde in onrustige tijden meer resultaten dan de veel meer tijd en zorg vereischende sawah-bouw. Wanneer men hierbij in aanmerking neemt dat de voor sawah's geschikte vlakten of hellingen in Centraal-Celebes zeer schaarsch zijn, ligt het voor de hand dat het grootste gedeelte der gewonnen produkten afkomstig is van de ladangs.

Met uitzondering van Rante Pao, dat als een ware voorraadschuur mag worden beschouwd, beteekent de rijstcultuur in Centraal-Celebes niet veel; de bevolking mist op vele plaatsen nog de noodige bedrevenheid voor den aanleg, en het geregelde onderhoud dezer velden. Rampi en Kalamanta (in Benasoe) gaven hiervan treurige voorbeelden te zien; de oogst kon in deze plaatsen zelfs als volkomen mislukt worden beschouwd. In Sekko was de toestand iets beter, doch ook hier bleek de bevloeiing zeer slecht geregeld; op enkele pas beplante velden was het jonge gewas verdord door gebrek aan water, hoewel dit in overvloed beschikbaar was. Op andere plaatsen werd de rijst in onkruid verstikt; ook bleek de beplanting, (door uitzaaiing) zeer onregelmatig te zijn geschied, want op vele plaatsen groeide niets, terwijl elders de jonge padi een bibitveld geleek. De oogst levert in deze streken dus weinig op, en het produkt is

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geenszins voldoende om de bevolking te voeden, hoewel zulks ongetwijfeld bij eene oordeelkundige werkwijze wel degelijk het geval zou kunnen zijn. Rampi en Sekko bezitten tamelijk uitgestrekte vlakten, die nog slechts gedeeltelijk voor de rijstcultuur zijn ontgonnen, en ook de omliggende lage hellingen leenen zich zeer goed voor den aanleg van berg-sawah's.

Hoewel de Toradja geenszins het bezit van sawah's versmaadt, schijnt het toch dat hij zich bij voorkeur met ladangs bezig houdt. Dit moet worden afgeleid uit het feit dat vele gronden, die vroeger als sawah werden benut, thans weder aan hun lot zijn overgelaten. In Loewoe treffen wij hiervan voorbeelden aan bij Rampi, in Mamoedjoe bij Galoempang, Boeloe en in het gebied van Teboelawan. Evenwel moet de oorzaak hiervan ten deele ook worden gezocht in de zucht om van woonplaats te veranderen. De bewoners van Pakoe (O. van Teboelawan) zijn in de laatste jaren verhuisd naar Korang, waar zij vroeger reeds gevestigd waren. Een groot gedeelte der bevolking van Galoempang is getrokken naar het meer noordelijk gelegen Loemoe, en het vroeger zoo volkrijke Rante Mambië, gelegen te midden van uitstekende sawah's, was tegen het einde van 1912 grootendeels onbewoond. Het onderhoud dezer sawah's liet dan ook door gebrek aan werkkrachten, alles te wenschen over.

Werd in het bovenstaande reeds aangetoond waarom in Cetraal-Celebes doorgaans gebrek aan rijst heerscht, minder goed zijn de oorzaken op te sporen van het feit, dat dikwijls ook het hoofdvoedsel djagoeng slechts schaars voorhanden is. De behandeling en opschuring der pas geplukte vruchten laat menigmaal te wenschen over, zoodat een belangrijk deel door insecten wordt aangetast en bederft. Vermoedelijk echter moet de hoofdreden van deze schaarschte aan djagoeng worden geweten aan de eigenschap der Toradja's om zoo lang er voorraad is, daarvan onmatig te gebruiken, zonder te denken aan de maanden die nog moeten verloopen voordat de nieuwe oogst rijp is. In het Karama-gebied, in Teboelawan en in Arale heerschte in het laatst van 1912 in vele kampongs gebrek aan levensmiddelen, waarvan het uiterlijk van velen de duidelijke sporen droeg.

Wanneer rijst noch djagoeng voorhanden zijn, stelt de Toradja zich tevreden met keladi of kruipketella; de bladeren (poetjoet) van laatstgenoemde plant worden als sajor genuttigd. Soms is er niet veel anders verkrijgbaar dan een soort gadong, welk gewas in het Karama-gebied „koendo" wordt genoemd. De koendo groeit in deze streken in het wild; de groote, ruwe knollen worden van hun doornachtige schil ontdaan, in groote schijven gesneden en daarna gedroogd. Wanneer de schijven goed droog zijn, worden deze een etmaal in water gelegd, en ver-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

volgens met zware steenen uitgeperst, waardoor de aan de knol eigen bittere smaak verdwijnt. De uitgeperste massa wordt vervolgens opnieuw gedroogd, waarna zij tot pap wordt gekookt en gereed is voor gebruik.

Veeteelt. Een tweede middel van bestaan vindt de Toradja in zijn varkens en karbouwen. In elke kampong ziet men een groot aantal varkens, die hier vrij rondloopen en met afval van djagoeng en met papajabladeren worden gevoed. Karbouwen komen minder voor; deze dieren zwerven grootendeels in half verwilderden toestand in de alang²-velden en verlaten ladangs rond. Alleen bij feestelijke gelegenheden worden enkele exemplaren opgevangen en geslacht. Varkensvleesch daarentegen wordt zooal niet dagelijks, toch vrij dikwijls genuttigd.

Men gebruikt den karbouw slechts in enkele streken voor de sawahbewerking; nadat de grond door bevloeiing voldoende is doorweekt, worden er eenige karbouwen doorgejaagd. Slechts in Rante Pao wordt van deze dieren voor het ploegen een behoorlijk gebruik gemaakt.

In sommige streken, b. v. Sekko, worden jaarlijks een aantal karbouwen naar het Rongkong-gebied en Paloppo uitgevoerd; meestal heeft deze verkoop plaats wanneer de belasting moet worden betaald.

Handel. De handel in Centraal-Celebes is tamelijk onbeduidend, althans voor zoover het verkende gebied betreft. Dit gebied levert nog slechts weinig produkten, welke voor den uitvoer geschikt zijn. In Rampi verzamelt men damar (boea Toradja), welke in geringe hoeveelheden te Masamba verkocht wordt. De kwaliteit is niet bijzonder goed, en de per pikol ontvangen geldswaarde bedraagt slechts ƒ 5,—, d. w. z. ongeveer de helft van den gewonen handelsprijs. De verkoopers ruilen te Masamba hun waar in voor zout, kains en ijzer.

De bevolking van Sekko en Lemo verkoopt in de Rongkong-streek, behalve karbouwen, ook ligmatjes en foeja. Genoemde artikelen worden ingeruild tegen zout en katoenen stoffen. In Lodang en Pewaneang wordt ijzererts gevonden. De bevolking weet het te smelten en ruwe ijzeren schoppen en parangs te vervaardigen, waarmede ruilhandel gedreven wordt in het Rongkong-gebied.

Ook het Karama-gebied levert niet veel handelsartikelen op. Soms worden karbouwen naar Lemo gebracht en daar verruild tegen rijst. Te Galoempang worden wat damar en rotan aangebracht, welke artikelen te Sempaga, aan de monding van de Karama, worden verhandeld.

Nijverheid. Uit alles wat in de vorenstaande bladzijden omtrent land en volk werd medegedeeld, kan gereedelijk worden afgeleid, dat van de ontwikkeling van industrie weinig sprake kon zijn. Deze bepaalt zich dan ook slechts tot eenige, weinig belangrijke bedrijven.

a. de ijzerwinning; bij Lodang, Pewaneang en enkele andere plaatsen

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI
PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

komt ijzererts in den bodem voor; het ligt betrekkelijk dicht onder de oppervlakte, zoodat kuilen van eenige meters diepte voldoende zijn om het te voorschijn te halen. Het wordt dan, in niet te groote hoeveelheid, op een haard gelegd, te midden van een flinken stapel houtskool. Nadat deze tot gloeiing is gebracht, kan door middel van een blaasbalg een vrij sterke luchtstroom worden toegevoerd, waardoor de hitte voldoende wordt om de ertsmassa te doen smelten. Het gewonnen metaal is door de gebrekkige bewerking tamelijk onzuiver, en de hieruit vervaardigde parangs en schoppen zijn door hunne zachtheid van geringe kwaliteit. Zij zijn echter goedkoop, en nog heden voorziet de ijzerwinning in Sekko en Lamo in de behoefte van de aangrenzende landstreken. In het Karama-gebied wordt het Lemo'sche produkt gewoonlijk met ijzer van betere kwaliteit dooreengemengd; dit laatste koopt men van handelaren aan de kust. De bovenvermelde blaasbalg bestaat uit 2 à 4 kokers van zware bamboe-betong, ter lengte van ruim 1 M.; deze staan naast elkaar op een liggende balk. In de kokers worden zuigers op en neer bewogen, waardoor de samengeperste lucht naar een buis van gebakken aarde wordt gevoerd, welke onder de haard uitkomt. De toestel is primitief, doch werkt uitstekend.

b. de goudwinning. In het Karama-gebied wordt een weinig goud gevonden in de bedding van de Karataoen; bij Bobokan was vroeger ook een schacht, waarin evenwel een aantal werkers zijn verongelukt omdat de put ineenstortte. Sedert is zij niet weer geopend. De opbrengst der goudwasscherij is zeer gering; men houdt er zich soms mee bezig als er niets anders te doen valt.

c. de weverij. In hetzelfde gebied worden, evenals in het Rongkonggebied, zoogenaamde lijkkleeden geweven, welke niet onaardig zijn door de goed gekozen kleuren en patronen. De garens en kleurstoffen worden uit eigen materialen — katoen en verfhout — vervaardigd. Deze kleeden zijn zeer gewild, en worden dikwijls naar andere landstreken uitgevoerd; de bevolking gebruikt ze hier en daar bij de ceremoniën der doodenfeesten.

In bijna alle kampongs van de Karama-streek weeft men ook gewone witte doeken, welke voor sarongs worden gebruikt.

d. de foeja-bereiding. In Rampi, Sekko, Lemo en ook, doch in mindere mate, in het Karama-gebied vervaardigen de vrouwen boombastkleeding. Men noemt deze stof in Sekko en Lemo „foejä", in het Karama-gebied „toppoe". De bast van bepaalde houtsoorten (in Sekko: *kadotting, lambäa* en *mea;* in de Karama-streek *rea*) wordt na te zijn geweekt, op een zwaren plank met steenen hamers geklopt. Het model der hamers verschilt naar den aard van het gebruikte materiaal, en de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verschillende toestanden welke het produkt gedurende de behandeling doorloopt. Het wordt daarbij steeds langer en breeder, en kan zoolang het nog week is, met een ander stuk worden „samengeklopt". In den regel heeft de afgewerkte foeja een vuil-witte kleur; door haar aan de eene zijde te behandelen met een afkooksel van boombast (van de bonéboom) wordt de stof glanzend zwart en gelijkt dan, zoolang het nieuw is, eenigszins op het zwartgeverfde weefsel, dat men soms voor emballage gebruikt. In Bada worden de fijne foeja-soorten met allerlei kleuren versierd en weet men aldus fraaie hoofddoeken te maken. Boombastkleeding mag nimmer worden gewasschen, daar het dan uiteen zou vallen.

Van de kleine bedrijven noemen wij ten slotte nog de bereiding van den palmwijn uit de arèn; men noemt deze drank toewak of balok; — verder het bakken van grof aardewerk.

Jacht en visscherij. Jacht en visscherij hebben in Centraal-Celebes weinig te beteekenen; het wild is zeer schaarsch, en bestaat alleen uit wilde zwijnen en een soort van buffel-antilope, de *anoa* of *anoeang*. Van laatstgenoemd dier bestaan twee varieteiten; de kleinste vindt men in Mamoedjoe en het W. deel van Loewoe, terwijl in de bovenstreken van Malili een grooter soort wordt aangetroffen, dat in hoogte een volwassen hert evenaart.

Daar de rivieren grootendeels het karakter van een bergstroom hebben, zijn zij niet zeer vischrijk. In het beneden-stroomgebied van de Karama, vooral in de Saloe Hao, wordt echter wel veel visch gevangen; hier komen ook zeer veel krokodillen voor.

In en bij de sawah's vangt de bevolking soms een soort van dikke paling „masapi" genaamd.

h. Gezondheidstoestand. Naast den toestand van voortdurende onrust en onveiligheid, welke vroeger in geheel Centraal-Celebes heerschte, moet de buitengewoon groote sterfte als een der voornaamste oorzaken van de geringe ontwikkeliug dezer landstreken worden beschouwd. Het is met de hygiène in de kampongs allertreurigst gesteld. Bij de beschrijving der kampongs en huizen werd reeds hierop gewezen en melding gemaakt van den in vele streken van Mamoedjoe ingevoerden maatregel betreffende het doen verlaten der vuile oude kampongs.

De sterfte in Centraal-Celebes moet vroeger enorm zijn geweest, en zij is het thans nog. Het zijn vooral buikziekten (dyssenterie?) die telken jare optreden, en soms de helft der bevolking deden omkomen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, 1914.

SCHETSKAART

der grensstreken tusschen de afdeelingen
LOEWOE en MANDAR (MAMOEDJOE)
van het Gouvernement
CELEBES en ONDERHOORIGHEDEN

Schaal 1 : 500.000

Naar de opneming van den Kapitein L. WEBER

(Van het gebergte zijn slechts enkele toppen aangegeven)

+++++++ *Voorgestelde grenslijn.*

STRAAT MAKASSER

M A N D A R

M a m o e d j o e

L O E W O E

Madjene

GOLF VAN BONI

C. Craandijk.

Drukkerij Mouton & Co. 's-Gravenhage.